

KORREFERÁTUM :

I. V. SZTÁLIN TANÍTÁSA A NYELVTUDOMÁNYRÓL ÉS A JOGI FELÉPÍTMÉNY KÉRDÉSE.

SZABÓ IMRE lev. tag

A marxizmus klasszikusai a társadalmi jelenségek bármelyikét tanulmányozva, a dialektika tételeinek megfelelően, az adott jelenségeket összefüggéseiben, más társadalmi jelenségekkel való kapcsolatában, más jelenségekkel szembeállítva, a társadalmi jelenségek sorába beiktatva vizsgálják ; egy-egy kérdés tanulmányozása során így megvilágítják a vizsgált jelenségekkel összefüggő társadalmi jelenségek egész sorát. A klasszikusok egy-egy zseniális, egyéb kérdéssel összefüggésben felvetett megállapítása megtermékenyíti az ilyen megállapítással látszólag mellékesen érintett egész tudományt ; a vizsgált főkérdés szempontjából »mellékterméknek« minősülő e megállapítások alapjaivá válnak a tudományos kutatásnak, új lendületet adnak a »mellékkérdés« részletes kimunkálásának. Ez áll I. V. Sztálinnak a nyelvtudományról írt nagyszerű tanulmányaira is. A nyelvről és nyelvtudományról szólva, Sztálin alapvető jellegű és döntő fontosságú megállapításokat tett általában a felépítményt s ennek körében a jogot illetően is ; e megállapítások a marxista-leninista jogelmélet számos vitatott, vagy mindeddig kevésbé kidolgozott részébe vittek fényt és egyértelmű, zseniális magyarázatot. Sztálin tanulmánya nemcsak a nyelvre vonatkozó megállapításokkal gazdagította a marxizmus-leninizmus kincsesládát, hanem általában a társadalomtudományokat, s köztük a jogtudományt is döntő lépéssel vitte tovább. A nyelvtudományról szóló tanulmányokban az alap és felépítmény viszonyát és külön a jogi felépítményt illetően adott tanítás különösen jelentős számunkra, népi demokratikus magyar jogászok számára, akik a marxizmus-leninizmus elméletével való ismerkedés során számos, népi demokratikus jogunkat illető olyan elméleti és gyakorlati kérdésre bukkantunk, amelyre a klasszikus választ éppen Sztálin e tanulmányai adták meg.

I.

A marxizmus klasszikusainak műveiben több ízben találunk meghatározást az alapról és a felépítményről, így a jogi felépítményről is. Marx az »Adalékok a politikai gazdaságtan bírálatához« előszavában beszél a »jogi, politikai,

vallási, művészeti vagy filozófiai, röviden ideológiai formák«-ról, melyekben az emberek számára tudatossá válik az összeütközés a termelőerők és a termelési viszonyok között.¹ Engels az Anti-Dühringben megállapítja, hogy a »társadalom mindenkor gazdasági szerkezete az a reális alap, amelyből minden egyes történelmi korszak jogi és politikai intézményeinek, valamint vallási, filozófiai és egyéb szemléleti módjának egész felépítménye végső fokon magyarázandó;»²) Feuerbachról írt nagyszerű tanulmányában pedig megkülönböztetést tesz az állam, mint az ember feletti első ideológiai hatalom és az önálló hatalommá vált állam által teremtett új ideológia között, s ezzel az új ideológiával összefüggésben éppen a jogot hozza fel például.³ Conrad Schmidthez írt levelében Engels a gazdasági viszonyoknak jogi elvek alakjában való visszatükröződéséről, az »ideológiai felfogásról« tesz említést.⁴ Ezekben a megállapításokban még nem jut eléggé határozottan kifejezésre a különbség a nézetek és az intézmények között. Lenin már pontosan különválasztja az ember társadalmi megismerését (azaz a különböző filozófiai, vallási, politikai stb. nézeteket és tanításokat), amelyek a társadalom gazdasági szerkezetét tükrözik vissza, — a politikai intézményektől.⁵ Sztálin a dialektikus és a történelmi materializmusról írt művében a társadalmi eszmékről, elméletekről, nézetekről, politikai intézményekről beszél, mint olyanokról, amelyeknek keletkezési forrását nem önmagukban, hanem a társadalom anyagi életének körülményeiben kell keresni.⁶ A »Marxizmus és nyelvtudomány« című tanulmányban végül a marxi-lenini tanítást a legpregnansabban kifejező, továbbvivő, alapvető meghatározást találunk a felépítményről: »A felépítmény: a társadalom politikai, jogi, vallási, művészeti és filozófiai nézetei és az ezeknek megfelelő politikai, jogi és egyéb intézmények« (6. old.).

Miben áll ennek a meghatározásnak jelentősége a jogi felépítmény szempontjából? Mindenekelőtt világot derít a jogi intézmények keletkezésének útjára, a jogi felépítmény, elsősorban a jogi intézmények létrejöttének módjára. Marx és Engels a Kommunista Kiáltványban a burzsoa jogról a következő ismert meghatározást adták: »Eszméitek maguk is a polgári termelési és tulajdonviszonyok termékei, amiként jogotok csupán osztályotok törvényre emelt akarat, olyan akarat, amelynek tartalmát osztályotok anyagi életfeltételei adják.«⁷ A jog az uralkodó osztály törvényre emelt akarat; ennek az osztályakarathoz közvetlen kiváltói az alap, a társadalom gazdasági rendje által meghatározott nézetek, az osztály érdekének megfelelő jogi eszmék, elméletek. E nézeteknek felel meg az osztálynak az az akarat, amely állami akarat formájában nyilvánul

¹ Marx—Engels: Válogatott művek, I. k. (Szikra) 1949. 340. old.,

² Engels: Anti-Dühring, (Szikra) 1948., 26. old.

³ Marx—Engels: Válogatott művek, II. k. 392—393. old.

⁴ U. o. 494. old.

⁵ Lenin: Válogatott művek, I. k. (Szikra) 1949. 67. old.

⁶ Sztálin: A dialektikus és a történelmi materializmusról. (Szikra) 1949., 18. old.

⁷ Marx—Engels: A Kommunista Kiáltvány, (Szikra) 1949., 39. old.

meg, — amely törvényekben, jogi intézményekben, a jogrendszerben, fejeződik ki. Másszóval a pozitív jog egész rendszere, a jogi intézmények megfelelnek az uralkodó osztály eszméinek, nézeteinek; mind a nézeteket, mind pedig az intézményeket viszont az alap, »a társadalom gazdasági rendje a társadalom fejlődésének adott szakaszában« (6. old.) határozza meg. Sztálin tanításában elkülönítetten és ugyanakkor összefüggéseiben világosan áll előttünk az alap és a jogi felépítmény, amely jelenti egyaránt a jogi nézeteket és az *ezeknek megfelelő jogi intézményeket* is.

»Nem lehet véletlennek tekinteni, — írja A. J. Deniszov, — hogy I. V. Sztálin a felépítmény összetételét elemezve, különös erővel húzza alá a politikai és a jogi nézetek és eszmék jelentőségét, előtérbe helyezi azokat és a politikai és jogi intézményeket egyenesen azoktól teszi függővé.«⁸ A jogi nézeteknek a jogi intézményekkel való ilyen kapcsolata azt fejezi ki, hogy az adott társadalom jogrendszere, jogi intézményei megfelelnek az adott társadalomban uralkodó jogi nézeteknek, az adott társadalomban uralkodó osztály jogi eszméinek, jogi meggyőződésének. Ez a tanítás kifejezi, hogy a jogi nézeteknek mekkora szerepük van a jogi intézmények kialakulásában; jelenti, hogy a jogi nézetek hatnak az intézményekre; megvilágítja, hogy a jogi nézetek hogyan működnek közre a jogi intézmények kialakulásában. Természetes, hogy a jogi felépítményhez tartozó nézetek egymásra való hatása kölcsönös és maguk a jogi intézmények is hatással vannak a jogi nézetek, eszmék, elméletek alakulására, változására. Maga az egész jogi felépítmény pedig, amelyet az alap hoz létre, visszahat az alapra, szolgálja az alapot. Az alap, a jogi nézetek és a jogi intézmények között tehát dialektikus kölcsönhatás áll fenn, melynek során végső fokon az alap a meghatározó tényező. F. Konsztantinov így ír a szovjet jogról: »A szovjet jog tudatos kifejezése és igenlése a munkások és parasztok uralmának.«⁹ Kifejezése és igenlése: ez annyit jelent, hogy a szovjet jog a munkások és parasztok akaratát, az alap által meghatározott nézeteiknek megfelelő akaratát fejezi ki; ugyanakkor a megteremtődött nézeteknek megfelelő jogi intézmények, vagyis a szovjet szocialista jog maga is alakítóan hat vissza a nézetekre: helyeslést, igenlést vált ki és ezzel erősíti, segíti az alapot, a társadalom szocialista gazdasági rendjét, annak egyik támaszává válik.

A jogi nézeteknek, a jogi elméleteknek, a jogi tudatnak egyre fokozódik a jelentősége a népi demokráciában, a népi demokrácia jogi intézményeinek létrehozásában, a népi demokratikus jog alkalmazásában és a népi demokratikus jog követésében. »A szocializmusban az emberek a gazdasági és politikai élet tudatos tényezőivé válnak« — írja Fogarasi Béla. »A szocializmus a legszélesebb tömegek öntudatra ébresztésében, társadalmi tudatuk tudatosításában, szellemi

⁸ Szovjetszkoje goszudarsztvo i pravo, (Szovjet állam és jog) 1950., 9. szám, 8. old.

⁹ F. Konsztantinov: Le rôle de la conscience socialiste dans le développement de la société soviétique. (A szocialista tudat szerepe a szovjet társadalom fejlődésében.) (Moszkva) 1950., 49. old.

aktivitásában van érdekelve, és a fejlődést minden erővel ebben az irányban segíti elő.¹⁰ A népi demokrácia, az átmeneti korszak arra törekszik, hogy a dolgozók széles tömegeinek a jogról alkotott nézeti tudatossá váljanak; segíti a dolgozókat annak felismerésében, hogy a népi demokrácia joga a dolgozók érdekeit szolgálja, neveli a dolgozókat arra, hogy a népi demokrácia jogához pozitíve viszonyuljanak; biztosítja, hogy az osztályérdekeiket felismerő dolgozók jogi nézeti jussanak érvényre a jogalkotásban és jogalkalmazásban.

A jogi eszmék és nézetek, a jogi tudat tudatossá válásának útja a marxista-leninista jogelmélet tanításának megismerése, a jogi nézetek spontán alakulásának az elmélet segítségével való tudatossá tétele; ennek eredménye a megfelelő, a dolgozók nézeteit kifejező, valóban az ő érdekeit szolgáló jogintézmények létrejötte, hiszen a népi demokrácia jogát a dolgozók alkotják és alkalmazzák. Engels a polgári jogi meghatározásokról azt mondta (s ez áll az egész jogra nézve is), hogy ha ezek »csak a társadalom gazdasági életfeltételeit fejezik ki jogi formában, úgy ez a körülményekhez képest jól vagy rosszul történhetik«.¹¹ Annak, hogy ez a jogi kifejeződés jól történjék, egyik elengedhetetlen feltétele a jogi nézetek spontán kialakulása helyett azok tudatos megformálásának biztosítása, a jogi tudat elmaradásának, a jogi nézetekben meglévő burzsoá maradványoknak felszámolása.

A felépítményről adott sztálini megállapításokból egyenesen következnek a jogtudomány feladatai is a népi demokrácia viszonyai közepette. Ezek sorában mindenekelőtt a gazdasági alapunknak megfelelő, azt adekvát módon kifejező, tudatossá váló jogi nézetek kialakulásának biztosítását, e jogi nézetek megerősítését és terjesztését kell említeni. Jogtudományunknak annak elősegítésén kell munkálkodnia, hogy jogi intézményeinkben, jogrendszerünkben a dolgozó nép tudatossá vált nézeteinek megfelelő akarata fejeződjék ki és kiküszöbölődjenek azok a helytelen jogi nézetek, azoknak az »elméleteknek« maradványai, amelyek még a kapitalista alapnak felelnek meg.

II.

A felépítmény meghatározása mellett a jogi felépítmény szempontjából további alapvető jelentőségű tanítás az, amelyet Sztálin *az alap és a felépítmény viszonyáról ad.* »A felépítményt az alap hozza létre...« »Ha megváltozik és megszűnik az alap, akkor nyomában megváltozik és megszűnik a felépítménye, ha új alap jön létre, nyomában létrejön a neki megfelelő felépítmény.« (6—7. old.) Következésképpen népi demokráciánk gazdasági rendjének létrejötte, azok az alapvető változások, amelyek társadalmunkban bekövetkeztek és amelyeket

¹⁰ Fogarasi Béla: Társadalmi lét és társadalmi tudat az átmeneti korszakban. A Magyar Tudományos Akadémia II. osztályának Osztályközleményei I. köt. 1. sz. 11—12. old.

¹¹ Marx—Engels: Válogatott művek. II. k. 392. old.

Alkotmányunk második fejezete szögez le, — Marx szavaival szólva, »lassabban vagy gyorsabban« megváltoztatják az egész jogi felépítményt, a jogi nézeteket és intézményeket is. Ha — mint Sztálin teszi az »Anarchizmus vagy szocializmus?« című munkájában — az anyagi oldalt, az alapot tartalomnak nevezzük és a felépítményt formának, a mi viszonyainkra is természetszerűen áll az ismert marxista tétel : »A fejlődés folyamatában a tartalom megelőzi a formát, a forma elmarad a tartalomtól.«¹² Más szóval, a jog síkjára vetítve, ez annyit jelent, hogy a jogi felépítmény elmarad a gazdasági alaptól, nem tart lépést, vagy nem tart eléggé lépést gazdasági fejlődésünkkel, társadalmi rendünk változásával ; a jogi nézetek, eszmék, elméletek és a jogi intézmények nem fejlődnek, alakulnak eléggé gyorsan a gazdasági alap változásával. Miben áll vagy állhat ez az elmaradás? »A felépítményt az alap hozza létre, ez azonban egyáltalán nem azt jelenti, hogy a felépítmény csupán visszatükrözi az alapot, hogy passzív, semleges, közömbös magatartást tanusít alapjának sorsa iránt. Ellenkezőleg, miután létrejött, hatalmas cselekvő erővé válik, tevékenyen hozzájárul alapjának kialakulásához, megerősödéséhez, mindent megtesz, hogy segítsen az új rendnek a régi alap és régi osztályok felszámolásában és megszüntetésében« (7. old.). Az elmaradás tehát abban áll, hogy a felépítmény nem eléggé aktív, nem válik elegendő mértékben cselekvő erővé, nem segíti eléggé az adott társadalmi rendet a régi alap és a régi osztályok elleni küzdelemben, az új alap megerősítésében és kifejlesztésében.

E sztálini tétel alapján először abból a szempontból kell megvizsgálni népi demokráciánk jogi felépítményét, hogy eléggé aktív erő-e az a különböző burzsoa-imperialista nézetek és elméletek, a kozmopolita és sovinszta nézetek és elméletek leleplezésében, kiküszöbölésében és a szocialista jogi nézetek, a szocialista jogi elmélet kiépítésében? Azt kell továbbá megnéznünk, eléggé harcos-e jogi intézményeink egysége, jogrendszerünk, igazságszolgáltatásunk az osztályellenség bűncselekményeinek, a szabotázsoknak, kémkedéseknek megbüntetésében, a tervgazdálkodás, a társadalmi tulajdon megvédésében, segíti-e a szocialista viszonyok kialakulását? Jogtudományunkat illetően úgy kell feltennünk a kérdést, hogy eléggé intenzíven működik-e közre a gazdasági alapnak megfelelő nézetek kialakításában, a jogunkban még meglévő burzsoa intézmények tarthatatlanságának kimutatásában, új, szocialista jogi intézményeink tudományos feldolgozásában és jelentőségük tudatosításában, eredményességük fokozásában, új intézmények megteremtésének előkészítésében? »A felépítmény különleges sajátosságai — mondja Sztálin — abban rejlenek, hogy a felépítmény politikai, jogi, esztétikai és más eszmékkel szolgálja a társadalmat és létrehozza a társadalom számára a megfelelő politikai, jogi és egyéb intézményeket« (33—34. old.). Szolgálja-e felépítményünk a társadalmat fejlődésünk adott, népi demokratikus szakaszában : ez az a kérdés, amelyet a jogi felépítmény-

¹² Sztálin : Művei, I. k. (Szikra,) 1949. 333. old.

minden részletével kapcsolatban, a jogi felépítmény minden megnyilvánulásánál fel kell tennünk; ez az a mérték, amellyel jogi felépítményünket, jogi nézeteinket, jogtudományunkat, jogi intézményeinket folyamatosan mérnünk kell.

Sztálin nem beszél általában a felépítményről, a nézetekről vagy az intézményekről, hanem nyomatékosan kifejezésre juttatja, hogy mindig az *adott* alapnak, tehát a társadalmi fejlődés adott szakaszában létező gazdasági rendnek megfelelő felépítményről van szó. Az így konkretizált felépítménynél mindjárt nyilvánvaló, hogy az osztályjellegű, mindig az adott osztályviszonyok által meghatározott társadalmat szolgálja, — egy osztályt szolgál ki más osztály rovására, az adott társadalomban uralkodó osztály szükségleteit elégíti ki. (l. 8. old.) Az adott társadalom joga az uralkodó osztály érdekeit szolgálja ki; a kapitalista alap joga a burzsoáziát, a szocialista alap joga a munkásosztályt és az osztályszövetségeit. Ez minden felépítménynek, így a jogi felépítménynek is a rendeltetése, létrejöttének oka. »Mihelyt a felépítmény lemond erről a kiegészítő szerepéről, mihelyt a felépítmény a maga alapja aktív védelmének álláspontjáról a közömbösség álláspontjára helyezkedik saját alapja irányában és egyforma magatartást tanusft az osztályok irányában, legott elveszti felépítményi minőségét és megszűnik felépítmény lenni« (7. old).

Ez a megállapítás különösen fontos éppen az átmeneti korszak, a proletárdiktatúra korszaka, a népi demokrácia felépítményének meghatározása, megteremtődése és tudatossá válása szempontjából. Különös jelentősége van e tételnek nálunk azért, mert a formának a tartalomtól való elmaradásában, a burzsoa jogi nézetek és részben intézmények megmaradásában, a burzsoa tudomány tételeinek továbbélésében nem ismerjük fel mindig a régi, megszűnt vagy megszűnőben lévő alap régi, eltűnő jogi felépítményének maradványait, amelyeknek felépítmény-jellege fokozatosan megszűnik és helyét az új alapnak megfelelő új felépítmény foglalja el. »A jogról« vagy »jogi alapfogalmakról«, mint tartalmukban változatlan fogalmakról alkotott hamis elképzelések, melyekben »a jog« bevallottan vagy fel nem ismerten mindig a burzsoa jogot, annak elfogadását, dicséretét és megőrizni akarását jelenti, — részei a megszűnt alap megszűnőben lévő jogi felépítményének; ezek jelenlétükkel, megmaradásukkal éppen akadályozzák az új, szocialista jogi nézetek, eszmék, az új intézmények, egy szóval az új felépítmény kialakulását. Jogrendszerünkben még számos olyan jogintézmény, olyan jogi forma van, amely a régi burzsoa alapot szolgálta és amely csak lassan telítődik meg az új szocialista alapnak megfelelő olyan új tartalommal, amely előbb-utóbb magát a formát is megváltoztatja; gondoljunk például a telekkönyvre és az ingatlannyilvántartásra, a cégjogra és a vállalati törzskönyvre, a csődjogra és a vállalatok felszámolására, a jogi személyek kérdésére és még számos egyéb jogintézményünkre, melyek tartalmi változásuk folytán mind határozottabban fejeződnek ki új formában is. Az a körülmény, hogy a különleges történelmi viszonyok folytán »népi demokráciánk harcban

fejlődött proletárdiktatúrává»¹³ és ennél fogva a felszabadulás előtti jogrendszert nem helyeztük egyszerre hatályon kívül s nem annak romjain kezdtük új jogrendszerünket építeni, azzal járt együtt, hogy nálunk formailag mindmáig hatályban vannak egyes olyan, gyakorlatilag egyáltalán nem, vagy csak alig érvényesülő jogszabályok, amelyek az új, szocialista alapot nem szolgálják, ennél fogva elvesztették felépítmény-minőségüket, amelyek valójában megszűntek felépítmény lenni, — jogrendszerünket azonban még mindig terhelik. Népi demokráciánk fejlődése során éppen mostanában érkeztünk el odáig, hogy rendszeresen felülvizsgáljuk jogrendszerünket és megállapítsuk, milyen jogszabályok azok, amelyeknek felépítmény-jellege megszűnt és ennél fogva ezt aényt jogi formában egyszerűen deklarálni kell, — illetőleg melyek azok a jogszabályok, amelyek még alkalmazásra kerülnek, de nem felelnek meg az alapnak, nem szolgálják az alapot és ezért hatályon kívül kell helyezni őket. Az ilyen jogszabályok száma meglepően nagy.

Hasonló vizsgálatot kell tartanunk jogtudományunk berkeiben is. Jogtudományunk még tele van azokkal a burzsoá jogi kategóriákkal, tételekkel és dogmatikai ízű részlet-elméletekkel, amelyeknek céljuk és rendeltetésük az volt, hogy a kapitalista alapot szolgálják. A felépítmény-jellegüket immár elvesztett e multbeli maradványokat fel kell tární, le kell leplezni, felépítmény-jellegük megszűnését kifejezetten ki kell mondani s helyettük siettetni kell az új alapnak megfelelő jogi felépítmény kialakulását. »Néhány év alatt megsemmisíteni és újjal cserélni fel a régi felépítményt lehetséges és szükséges, hogy teret adjunk a társadalom termelőerői kifejlődésének« (10. old.) — mondja Sztálin. E megsemmisítés és felcserélés jelenti népi demokratikus jogunk és jogtudományunk alapvető, központi feladatát.

III.

Miben állnak a régi megsemmisítésének és az új felépítésének során adódó tennivalók a népi demokrácia jogtudományában? Sztálin tanítása meghatározta az alapvető fogalmakat, amelyekkel a jogtudomány dolgozik, megfogalmazta, hogy mit jelent az alap és a felépítmény, milyen az egymáshoz való viszonyuk, kölcsönhatásuk, megjelölte a felépítmény szerepét, megváltozásának körülményeit, — egyszóval meghatározta mindazokat a sarkalatos marxista-leninista tudományos tételeket, amelyekre jogtudományunk épül s amelyekből kiindulva, fejlődésünk jelenlegi szakaszán gyorsíthatjuk a mult felépítmény maradványainak megsemmisítését és új felépítményünk megteremtését. Sztálin tanítása új munkára, új lendületre serkenti jogtudományunkat; a sztálini tételeknek népi demokratikus viszonyainkra való alkalmazása legközvetlenebb

¹³ Révai József: A magyar népi demokrácia jellege és fejlődése. (Szikra) 1950., 9. old.

jogtudományi feladatunk. E határokat jelölő és alapfogalmakat klasszikusan tisztázó tanítás segít bennünket hibáink feltárásában és tudományos feladataink megoldásában.

A felszabadulás után lassan fejlődésnek indult jogtudományunk alapvető hibái mindenekelőtt abban jelentkeztek, hogy nem ismertük fel az alapan és a politikai felépítményben végbement változásokat és ennél fogva jogtudományunk nem működött eléggé közre abban, hogy a jogi felépítményben esedékes változások megfelelő határozottsággal megtörténjenek. Nem vontuk le a népi demokratikus államunk jellegére nézve Rákosi Mátyás által adott meghatározás jogi következményeit, és ennél fogva nem segíthettük a jogi felépítmény átalakulását; keveset tettünk abban az irányban, hogy a jogi felépítmény minden tekintetben alkalmas és képes legyen az új alap szolgálatára. A marxizmus-leninizmus megismerésével párhuzamosan nem küzdöttünk kellő határozottsággal és következetességgel a saját nézeteinkben meglévő burzsoa maradványok, csökevények ellen s a marxizmus-leninizmusban nem láttuk meg annak lényegét, — azt, hogy az »az elnyomott és kizsákmányolt tömegek forradalmának tudománya, a szocializmus minden országban való győzelmének tudománya, a kommunista társadalom építésének tudománya«, — amely »— mert tudomány — nem állhat egy helyben«, hanem egyre fejlődik és tökéletesedik. »Lehetetlen, — mondja Sztálin, — hogy a marxizmus a maga fejlődésében ne gazdagodjék újabb tapasztalatokkal, újabb ismeretekkel — egyes tételeinek és következtetéseinek tehát az idők folyamán feltétlenül meg kell változniuk, azokat feltétlenül fel kell cserélni újabb tételekkel és következtetésekkel, amelyek megfelelnek az új történelmi feladatoknak. A marxizmus nem ismer el megváltoztathatatlan következtetéseket és tételeket, amelyek minden korra és időszakra kötelezők. A marxizmus mindennemű dogmatizmus ellensége« (Mell. 10—11. old.). Mi hajlamosak voltunk — a marxizmus-leninizmus kezdő tanulóinak természetes hibájaként — a klasszikusok tanításait olyan dogmákként felfogni, amelyek a népi demokratikus forradalom tapasztalataival nem gazdagodnak, nem fejlődnek. Nem sajátítottuk el eléggé és nem alkalmaztuk megfelelően népi demokratikus jogunk vizsgálatánál a marxista-leninista módszert, a dialektikus materializmust, holott ennek segítségével elkerülhettük volna a dogmatikus értelmezésből eredő egynémely hibát és mélyebben foghattuk volna fel a bekövetkezett változások lényegét. Nem merítettünk eléggé a szovjet szocialista jogtudomány tapasztalataiból és anyagából, holott e tudomány alapvető segítséget nyújtott számunkra a népi demokratikus jog jellegének felismerésében és jogtudományunk feladatainak meghatározásában.

Sztálin tanulmányai a nyelvtudományról útmutatást adnak minden tudomány számára, így a jogtudomány számára is. Ezek között különösen jelentős jogtudományunk mai állapotában az alap és felépítmény kérdéseinek az a felvetési módja, amellyel Sztálin megadja a mértéket az általános és a

különös, az elvont és a konkrét helyes viszonyát illetően. Jogi vonatkozásban jelenti ez mindenekelőtt annak a körülménynek feltétlen szem előtt tartását, hogy a jog társadalmi jelenség, része a társadalmi jelenségek összességének, része az egész felépítménynek, ennél fogva vonatkoznak rá a felépítmény tekintetében megállapított *általános* szabályok. Ugyanakkor azonban a jogi felépítmény különleges sajátosságokkal rendelkezik: a jogi felépítmény »jogilag« szolgálja az alapot; ennél fogva a jogi felépítményre nézve különös szabályok is fennállanak. Lenin írta: »Az általános csak a különösben létezik, a különösön keresztül. Minden különös (így vagy úgy) általános. Minden általános (része, egyik oldala vagy lényege) a különösnek.«¹⁴ A mi jogtudományunk hibája, hogy az általánosnak és a különösnek ezt a dialektikus összefüggését nem látja, s vagy elvész az általánosban, ami a gyakoribb, vagy úgy szeparálja szemléletét a különösre, hogy ebből tudományos értékű szabályt felállítani képtelen. Az a mód, ahogyan Sztálin a nyelvtudomány kérdését és ezzel összefüggésben a felépítmény kérdését felveti és megoldja, példa a társadalmi jelenségek általános és különös elemeinek, közös vonásainak és különleges sajátosságainak vizsgálására; példa arra, hogy a vizsgált társadalmi jelenség különös sajátosságainak elemzése hogyan történik a benne található különös és általános elemek vizsgálata útján, s hogy az adott sajátosságok elemzése hogyan kapcsolódik a társadalmi jelenségek általános vizsgálatához, a jog vizsgálata az egyéb társadalmi jelenségekéhez. Ennek megfelelően a jogtudomány csak úgy végezhet jó munkát, ha a jogi jelenségek vizsgálatát a társadalmi jelenségek általános vizsgálatával hozza kapcsolathoz és párhuzamba, ha a jogi felépítmény jelenségeit az általános jelenségek részeként, az adott gazdasági renddel, osztályviszonyokkal, társadalmi viszonyokkal összefüggésben szemléli. Ilyen módon megszüntethető az a sajátos, leszűkített, a burzsoá társadalomra jellemző jogi szemlélet, amelyet Engels jogi világnézetnek nevezett, és amely nálunk jogászoknál még ma is meglehetősen általános; az a szemlélet, amely elállja az útját az egész társadalom megismerésének. Rendkívül tanulságos a jogászok számára ebből a szempontból az a folyamat, amely az ifjú Marxban lejátszódott. Mint Marx írja, egyebek között és szinte elsősorban jogi kérdések — a rajnai tartományi gyűlés tárgyalásai a falopásról és a földbirtokparcellázásról — indították őt először arra, hogy gazdasági kérdésekkel foglalkozzék. »Az első munka, melyet az engem emésztő kétségek megoldása céljából írtam, a hegeli jogfilozófia bírálata volt... Vizsgálatom eredménye az volt, hogy a jogi viszonyok és az államformák nem érthetők meg sem önmagukból, sem az emberi szellem úgynevezett általános fejlődéséből, hanem ... az anyagi életviszonyokban gyökereznek.«¹⁵ Az a mód, ahogyan Marx emancipálta magát a burzsoa jogi felfogás hatása alól, az a következetesség, amellyel a burzsoa jog leple mögött megkereste a valóságos mozgatóerőt, az anyagi életviszonyokat, jelzi azt az utat,

¹⁴ Lenin: Filozofszkije tetradí (Filozófiai füzetek), (Moszkva) 1947., 329. old.

¹⁵ Marx—Engels: Válogatott művek, I. k. 339. old.

amelyet a népi demokratikus jogászoknak végig kell járniok, hogy emancipáldjanak a burzsoá jogszemlélet hatása alól, hogy felszámolják a szűk jogászi szemléletet és megtanulják, hogyan kell a jog lényegének megismeréséhez éppen a jogon kívüli jelenségekből, a társadalom gazdasági alapjának és osztály-szerkezetének vizsgálatából kiindulni.

Sztálinnak a nyelvtudománnyal kapcsolatos tanítása felhívja továbbá a jogászok figyelmét arra, hogy helyesen tegyenek különbséget a jogi felépítményre vonatkozó elvont, általános szabályok és az adott, konkrét jogi felépítményre érvényes szabályok és megállapítások között, — hogy helyesen vonatkoztassanak el a konkrét jelenségtől és ugyanakkor helyesen konkretizálják az elvont megállapításokat. A jogi felépítmény mindig konkrét, — mindig egy adott, meghatározott alap felépítménye s e konkrét jellegétől elvonatkoztatva nem is vizsgálható ; e konkrét voltában azonban ugyanakkor fel kell fedezni és a konkrét jogból ki kell emelni azokat az elvonatkoztatott, általános tételeket, amelyek a jogra, mint társadalmi jelenségre, annak általános felépítmény-jellegére, az alaptól való függésére általában vonatkoznak. Azok a hibák, amelyeket e tekintetben elkövettünk és elkövetünk, gyakorlatilag abban jelentkeznek, hogy a burzsoá tudomány által hirdetett elvont jogfogalmat és általános érvényüként beállított jogi kategóriákat elfogadjuk általános érvényűeknek s legjobb esetben ezeket próbáljuk felfedezni a mi körülményeink között, a mi jogunkban. Ez természetszerűen odavezet, hogy figyelmen kívül hagyjuk az új gazdasági alapra épülő jogi felépítményünk konkrét sajátosságait, jogunk új típusú voltát, magasabbrendűségét a burzsoá joggal szemben és az egyes jogi kategóriák új tartalmát, új funkcióit. Vagy pedig az következik be, — ami alaposabb részletkutatások híjján a ritkább eset, — hogy népi demokratikus jogunk vizsgálatát leszűkítjük a konkrét történések és jelenségek dogmatikus leírására és elemzésére, egyes új jogszabályaink nyelvtani vagy logikai magyarázatára, anélkül, hogy a vizsgálódásból elvont, általános, a népi demokratikus jogrendszerre, az átmeneti korszak jogára érvényes tételekhez és következtetésekhez jutnánk. Jogi folyóiratunkban mindkét szemléletre találunk elég példát. Akár elveszünk a burzsoá jogi általánosításokban, akár a konkrét jogi jelenségek technikai elemzésére szorítjuk le szemléletünket, mindenképpen az folyik e hibákból, hogy hamis képet alkotunk és adunk a népi demokratikus jogról, az átmeneti korszak szocialista jogáról.

A jogelmélet szempontjából sem közömbös, hogy Sztálin felhívja figyelmünket a felépítménnyel kapcsolatos primitív, anarchista nézetek leküzdésének szükségességére ; e nézetek lényegét a nyelvtudománnyal kapcsolatban Sztálin abban jelöli meg, hogy hirdetöik tagadják az ellentétes érdekű osztályokra szakadt társadalom egységét. Ilyen nézetek a jogi felépítményt, a jogrendszert illetően könnyen keletkeznek éppen az átmeneti korszakban, amikor eszten-dökig — mint Rákosi Mátyás mondotta — »egymás mellett, egymásba fonódva fennállott és küzdött egymással a régi, amely a kapitalizmus felé húzott és az

új, mely a szocializmus felé tört¹ és e küzdelem eldőlte után is természet-szerűen »vannak még maradványai a kapitalizmusnak a gazdaságban is, a dolgozók öntudatában is². Az átmeneti korszakban könnyen adódhat a népi demokráciánk jogi intézményeit illetően az a tévedés, hogy a népi demokrácia joga — a Sztálin által gúnyosan említett »osztálynyelvek«-hez hasonlóan — burzsoá és proletárjogra bomlik. Sztálin kifejti, hogy »bármily éles is az osztály-harc, nem vezethet a társadalom szétesésére« (18. old.), vagyis a társadalom egysége megmarad: az vagy tőkés társadalom marad, vagy szocialista társadalom lesz és ennél fogva jogrendszere egységesen vagy burzsoá jog, vagy szocialista jog; harmadik út nincs. Az adott társadalom osztályellentétei nem fosztják meg az adott társadalmat, sem annak jogát egységes jellegétől. Ez a megállapítás félreérthetetlenül kifejezi, hogy a proletárdiktatúra államának jogrendszere, jogi intézményei egységesen szocialista jellegűek. Ugyanakkor ez a tanítás lerántja a leplet az imperialista jogászok hazug állításairól, amelyek szerint a burzsoá jogrendszernek nincs osztályjellege, de megcáfolja azokat a hamis tételeket is, amelyek szerint — az »egységes tőkés társadalom« jogrendszere a munkásosztály küzdelmei során kiharcolt bizonyos engedmények folytán elveszteni egységes, burzsoá jellegét.

IV.

Legvégül említünk kell azt az útmutatást, amelyet Sztálin a tudomány fejlődésének egyik alapvető feltételére nézve adott s amely a mi jogtudományunk számára különösen jelentős. »Mindenki tudja azt, hogy semmiféle tudomány sem fejlődhet és érhet el sikereket a vélemények harca, a kritika szabadsága nélkül« (29. old.). Annak, hogy jogtudományunk viszonylag csekély eredményeket mutat fel, annak, hogy feladatait eddig megfelelően nem látta el, egyik alapvető oka a kritika úgyszólván teljes hiánya, az a visszás, egészségtelen helyzet, amelyben a jogtudomány művelői az építő kritikával nem élnek, — nem használják szocialista építésünknek ezt az egyik legfontosabb fegyverét, vagy nem tartják azt tisztán, hanem a kritikát elsekélyesítik, személyeskedő támadássá alacsonyítják. Már pedig építő kritika nélkül elkerülhetetlenül kialakul jogtudományi életünkben is »a csalhatatlan vezetőknek egy zárt csoportja«, ami jogtudományi életünket megbénítja. Ám nemcsak a kritika számára nem teremtettünk megfelelő légkört, de úgyszólván teljesen kiiktattuk jogtudományunkból az önkritikát is, holott — amint Sztálin mondja — »az önbírálatra épp oly szükségünk van, mint a levegőre, vagy a vízre...« Az önkritika »a proletárdiktatúra rendszerének egyik talpköve¹. Mindez oda vezetett, hogy

¹ Rákosi Máttyás: Válogatott beszédek és cikkek. (Szikra,) 1950. 364. old.

² Révai József: i. m. 32. old.

¹ Sztálin: A kritikáról és önkritikáról. (Szikra,) 1950. 11. old.

jogtudományi élet a szó teljes értelmében nálunk mindeddig nem alakult ki; az egyes jogtudományi munkák nem járnak termékeny vitákkal, s a jogtudomány művelői nem törekszenek önmaguk hibáinak és munkáik hiányosságainak feltárására.

Sztálinnak a nyelvtudományra vonatkozó tanítása nemcsak a jogtudományunk alapvető kérdéseinek, a népi demokratikus jog döntő problémáinak megoldását és időszerű feladatainak jó elvégzését, hanem jogtudományi életünk színvonalának emelését illetően is útmutatást jelent számunkra. A sztálini tanítás fényt vet eredményeinkre és hibáinkra; segít megoldani elméleti és gyakorlati problémáinkat, megjelöli az eszközt, mellyel hibáinktól megszabadulhatunk. Összegezőként elmondható, hogy e tanítás, amely fordulatot jelent a nyelvtudományban, fordulatot hoz népi demokráciánk jogtudományába is.

HOZZÁSZÓLÁSOK :

MARTON GÉZA lev. tag

hozzászólásában abból indult ki, hogy a jog kétségtelenül felépítmény, amely — különösen magánjogi szabályrendszerében — a legközvetlenebb kapcsolatban van a gazdasági rendszerrel. Ugyanakkor kifejtette, hogy a történet tapasztalata szerint az alap változásaival szemben éppen a magánjogi szabályrendszer mutat meglepő stabilitást. Utalva Sztálinnak a felépítmény megváltozásáról szóló tételeire, kifejtette, hogy az alap megváltozása után a felépítmény átalakulása is csak fokozatosan, különböző intézményeknél, különböző időben és módon mehet végbe. Az átalakulásnál nem lehet figyelmen kívül hagyni az adott társadalom sajátos nemzeti karakterét ; így például a régi rómaiak konzervatívizmusa folytán egyes, a római állam kezdetén keletkezett s rövidesen elavult intézmények fennmaradtak még a későbbi időkben is, amikor pedig a római állam jelentősen átalakult.

Az előldó megállapítása szerint »vannak népek, melyek egy bizonyos gazdasági alapon kiformalódott felépítményükkel örök, — vagy mondjuk szerényebben : maradandó értékű, időtálló kultúrproduktumokkal ajándékozták meg az egész emberiséget, azokat a késői nemzedékeket, akikre nézve az a primitív gazdasági alap, melyen az ajándékozók állottak, rég a semmibe foszlott«. Példaként a római jogra utalt és annak nagy kultúrértékére, amellyel a római rabszolgatartó társadalom ajándékozta meg az utána következő másfél-ezer esztendő egymásután következő generációit. A szerző szerint végeredményben a római jogon is betelt a marxista felépítmény-elmélet, mert a gazdasági alap megváltozásával a középkorban letűnt és csak akkor került ismét előtérbe, amikor a gazdasági életnek megint szüksége lett rá. Nézete szerint a klasszikus római jog egyes intézményeinek ma is van jelentőségük ; a jogtudománynak azonban meg kell vizsgálnia, hogy a mult milyen intézményei és milyen mértékben használhatók fel a változott rendszerben is.

NIZSALOVSKY ENDRE lev. tag

hozzászólásában kifejtette, hogy a jognak vannak olyan egyszerű eszközei, amelyek az eszmék és intézmények kategóriái közé esnek és amelyek az alap megváltozása után is hosszú ideig csaknem változatlanok tudnak maradni, némileg a szókincshez hasonlóan. Példaként a jogképességre és annak korlátozási lehetőségeire, a jogi személyiségre, a szerződésre, a kötelemszegés követke-

ményeire, a tiltott cselekményért való felelősségre utalt. Ha a jognak ezekről a mesterségbeli eszközeiről lemondva szemlélnénk a jog képét, úgy járnánk, mint a mesebeli király, aki ruha nélkül járkált, de erre senki sem figyelmeztette : látnánk a királyt, de nem látnánk az új ruháját. Nem szabad elhanyagolnunk tehát a jognak a jogi formákat jelentő azon az elemeit sem, amelyek a társadalom szocialista átalakulása során is másképp viselkednek, sőt bizonyos fokú stabilitást mutatnak, s amelyekkel elsősorban a tételes jog művelőinek van dolguk.

Ami a multbeli módszertani és jogelméleti felfogásokat illeti, a hozzászóló utalt arra, hogy ezeket sem lehet *a priori* szemlélni, hanem meg kell engedni azt a lehetőséget is, hogy a tartalmában haladó nézet vagy eszme csupán születésének ideje folytán került a burzsoá felépítmény béklyójába, amelytől azt felszabadítva, a szocializmust építő nézetet, elméletet kapunk. Felszólalását azzal zárta, hogy hátrány éri a magyar jogtudományt, ha *a priori* eldobja a polgári idők jogtudományának a nyugatinál haladottabb eredményeit, aminőket egy Grosschmid, Szászy-Schwartz vagy Szladits Károly műveiben találunk.